

RESOCIALISATIE VAN (EX-)GEDETINEERDEN 'Vlaanderen versus Nederland'

Kim Loyens

**"If you treat an individual as he is,
he will stay as he is,
but if you treat him as if he were what he ought
to be and could be,
he will become as he ought to be and could be."**¹
Goethe

Inleiding

Het is erg belangrijk om aandacht te besteden aan de resocialisatie van (ex-)gedetineerden. Het is geen luxe, maar een noodzaak. Quasi alle gedetineerden keren immers na een zekere tijd terug naar de samenleving. Als zij tijdens de detentieperiode niet de mogelijkheid krijgen om deze terugkeer op een constructieve wijze voor te bereiden, wie beschrijft dan de gevaren als de gedetineerden weer in de maatschappij terecht komen?² Een zinvol leven in de gevangenis moet bijdragen tot een zinvol en evenwichtig bestaan in de samenleving. In wat volgt wordt een vergelijking gemaakt tussen het Vlaamse en Nederlandse gevangeniswezen betreffende de specifieke mogelijkheden waarover gedetineerden beschikken om er te werken aan hun maatschappelijke reïntegratie.³

Resocialisatie en reïntegratie

Het begrip 'resocialisatie' betekent volgens Van Dale 'het weer geschikt maken voor het leven in de maatschappij'. 'Reïntegratie' wordt omschreven als 'het opnieuw maken

tot een goed functionerende eenheid'.⁴ Beide begrippen benadrukken dat men pogingen doet om een persoon opnieuw te laten functioneren in de samenleving. Ondanks nuanceverschillen tussen beide zullen de concepten in dit artikel gehanteerd worden als synoniemen. In het strafrecht heeft resocialisatie een tweezijdige betekenis, namelijk een instrumentele en een ruimere normatieve betekenis. Wanneer resocialisatie slechts een instrument is van het strafrecht wordt het gereduceerd tot recidivevermindering. Men doet enkel inspanningen om toekomstige delictgedrag te voorkomen. In ruime zin beoogt resocialisatie een humane bejegening, het beperken van detentieschade, veranderingen in houding en attitude, persoonlijke groei en het verbeteren van de sociale redzaamheid. Bij deze laatste vorm van resocialisatie staat de persoonlijke ontwikkeling van de (ex-)gedetineerde centraal. Beide benaderingen zijn essentieel voor een succesvolle reïntegratie en worden bijgevolg best gecombineerd in de volgende definitie: *"Resocialisatie is het streven dat zowel gericht is op het behoud en herstel van het (toekomstige) psychosociale welzijn van gedetineerden, als op de vermindering van hun toekomstig crimineel gedrag door middel van voorzieningen waarbij de persoonlijke ontwikkeling centraal staat."*⁵

De vraag die in deze bespreking cruciaal is, houdt verband met de *effectiviteit of doeltreffendheid* van penitentiaire programma's. Anders gezegd wordt nagegaan of de geleverde inspanningen en de ingezette middelen leiden tot de beoogde en gewenste effecten. In deze tijden van besparingen worden resocialisatieprogramma's eveneens onderworpen aan een logica van *efficiëntie* (met sterke nadruk op de kosten/batenanalyse). Dit valt echter buiten het bestek van deze bijdrage.

1 A. ROBERTS, Sourcebook on prison education. Past, Present and Future, Illinois, Charles C. Thomas Publisher, 1971, 203 p.

2 G. MELK, 'Is resocialisatie in de gevangenis mogelijk?', Delikt en Delinkwent 1993, 780-792.

3 Naar aanleiding van mijn eindverhandeling voor het behalen van het licentiaatdiploma in de Criminologische Wetenschappen bestudeerde ik de bestaande internationale literatuur omtrent de effectiviteit of doeltreffendheid van penitentiaire programma's die de resocialisatie van (ex-)gedetineerden in de samenleving pogen te bevorderen.

4 VAN DALE, Handwoordenboek Hedendaags Nederlands, Antwerpen, Van Dale Lexicografie, 1996, 824 en 831.

5 P. NELISSEN, Resocialisatie en detentie. Een onderzoek naar de houdingen van gedetineerden en gevangenispersoneel ten aanzien van de voorbereiding van de terugkeer in de samenleving, Maastricht, onuitg., 30.

België en Nederland

In de missie van het Vlaamse 'Strategisch Plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' neemt resocialisatie een prominente plaats in: *"De Vlaamse Gemeenschap waarborgt het recht van alle gedetineerden en hun directe sociale omgeving op een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening zodat ook zij zich harmonisch en volwaardig kunnen ontplooiën in de samenleving."*⁶ Aangezien het gevangeniswezen in België een federale bevoegdheid, is het zo dat de Vlaamse Gemeenschap – als bevoegde instantie voor hulp- en dienstverlening – in de gevangenissen moet samenwerken met de federale overheid die voornamelijk 'beheersing en bestraffing' op het oog heeft. In Nederland speelt dit federalisme niet en luidt de missie van de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) als volgt: *"De Dienst Justitiële Inrichtingen levert een bijdrage aan de veiligheid van de samenleving door de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen en vrijheidsbenemende maatregelen en door de aan onze zorg toevertrouwde personen de kans te bieden een maatschappelijk aanvaardbaar bestaan op te bouwen."*⁷ In Nederland is er dus slechts één organisatie voor het gevangeniswezen, die zowel resocialisatie als bestraffing voorop stelt.

Hoewel dit verschil op het eerste zicht allicht niet zo groot lijkt – aangezien beide landen toch dezelfde doelstellingen voorop stellen voor het gevangeniswezen – is het toch een eerste fundamenteel verschilpunt. In België moeten twee overheden samenwerken binnen één organisatie, wat door tegenstrijdige belangen geen sinecure is en vaak leidt tot trage besluitvorming. Het voordeel van deze splitsing is echter dat de Vlaamse Gemeenschap een soort waakhondfunctie kan vervullen door een kritische houding aan te nemen tegenover de beslissingen van de federale overheid. De DJI in Nederland kan sneller en efficiënter werken, maar is enkel afgestemd op de prioriteiten van één overheid. In tijden van economische crisis blijkt dan vaak dat bestraffing en beheersing prioritair worden ten opzichte van de als 'soft' ervaren resocialisatie-doelstelling.

Knelpunten in België en Nederland

Een belangrijk knelpunt in beide landen is dat resocialisatie niet steeds beschouwd wordt als een prioriteit van het gevangeniswezen. Bestrafing en beheersing zijn nog

altijd de belangrijkste doelstellingen. Het gevolg hiervan is dat er globaal gezien nog te weinig aanbod is en dat de bestaande resocialisatieprojecten onvoldoende geïnstitutionaliseerd zijn, zodat ze bij budgettaire besparingen meestal als eerste overboord worden gegooid. Aansluitend is het ook zo dat er in beide landen qua aanbod grote verschillen bestaan tussen diverse inrichtingen, afhankelijk van de 'goodwill' van de plaatselijke directie. Ondanks het min of meer beperkte aanbod, kan wel gezegd worden dat er zowel in Nederland als in Vlaanderen proefprojecten of pilootprojecten lopen in diverse gevangenissen, waarin men nieuwe programma's uittest en/of tracht te ontwikkelen. In Vlaanderen gebeurt dit hoofdzakelijk in de Kempen in het kader van het 'Strategisch Plan voor hulp- en dienstverlening', terwijl dit in Nederland voornamelijk voorkomt in de inrichtingen van Limburg-Zuid en Holland naar aanleiding van het landelijke programma 'Terugdringen Recidive'⁸. Deze pilootprojecten bieden natuurlijk enorm veel kansen voor de specifieke gevangenissen en haar populatie, maar de vraag is en blijft "Wat gebeurt er met de andere gevangenissen en gedetineerden?". Wegens besparingen blijven de projecten immers vaak beperkt tot de pilootgevangenissen, zonder dat ze op grotere schaal geïmplementeerd worden. De Vlaamse Gemeenschap slaagt er dus onvoldoende in om haar missie te volbrengen, waarin duidelijk vermeld wordt dat ze het recht van alle gedetineerden op hulp- en dienstverlening wil waarborgen.

Een volgend belangrijk verschil tussen Vlaanderen en Nederland houdt verband met de opvolging van de bestaande programma's. In het Nederlandse gevangeniswezen – in tegenstelling tot het Vlaamse – wordt erg veel nadruk gelegd op de systematische en wetenschappelijke evaluatie van het verloop en de effecten van (proef)projecten. Dit gebeurt hoofdzakelijk vanuit de werkgroep 'Effect Evaluatie' van het programma 'Terugdringen Recidive'⁹, maar ook vanuit bepaalde inrichtingen¹⁰. Hoewel de programma's in Vlaanderen niet systematisch geëvalueerd worden, bestaan er toch enkele onderzoeken, zoals bijvoorbeeld de evaluatie van het 'Desmosproject' / 'Aan de Bak vanuit de Bak' in samenwerking met de VDAB. Hoewel evaluatie en opvolging toch erg belangrijk zijn om de kwaliteit van de programma's te verbeteren, gebeurt dit in Vlaanderen nog te weinig.

Ook wat de infrastructurele mogelijkheden binnen de gevangenissen betreft, bevindt Vlaanderen zich in een duidelijk achtergestelde positie ten opzichte van Nederland. Het merendeel van de Nederlandse inrichtingen is zeer modern¹¹ en voorzien van diverse lokalen waarin groepsactiviteiten, zoals onderwijs, sport, cognitieve vaardigheidstrainingen, enz. mogelijk zijn. De 19-eeuwse

6 <http://www.wvc.vlaanderen.be/welzijnjustitie/gedetineerden/samenwerkingsconcept.htm>

7 <http://www.dji.nl>

8 'Terugdringen Recidive' is een landelijk beleidsprogramma in Nederland dat met behulp van vijf werkgroepen voornamelijk de reductie van recidive tracht te bereiken via effectieve interventies, nazorg, wetenschappelijke evaluatie...

9 Voorbeelden hiervan zijn: Onderzoek naar de bestaande interventies die gericht zijn op het voorkomen van recidive van ex-gedetineerden, evaluatie van het diagnostisch instrument RISC, evaluatie van MI-projecten...

10 Voorbeelden in Limburg-Zuid: LINN-training, Schakelproject, Binnen Beginnen...

11 De meeste Nederlandse gevangenissen zijn gebouwd tussen 1970 en 2004

gebouwen in Vlaanderen voorzien dit niet, wat praktische problemen met zich mee brengt voor de implementatie van resocialisatieprojecten. De nieuwe gevangenis in Brugge en Hasselt zijn misschien wel de voorboden van een nieuwe, moderne wind in het Vlaamse gevangeniswezen.

Effectiviteit

De effectiviteit van penitentiaire programma's kan worden afgewogen aan de hand van zeven essentiële voorwaarden. Het betreft hier de aansluiting op criminologische theorieën, aandacht voor cognitieve distorties of denkfouten, een multimodale aanpak met een holistische mensvisie, continuïteit, programma-integriteit, het professionaliteitsbeginsel en 'real life learning'. Na een korte definiëring wordt de resocialisatiepraktijk in Vlaanderen en Nederland geconfronteerd met de vier belangrijkste criteria, met name het professionaliteitsbeginsel, cognitieve distorties, multimodaliteit en continuïteit.

De eerste essentiële voorwaarde stelt dat programma's enerzijds gericht moeten zijn op de factoren die het ontstaan van delinquent gedrag verklaren, maar anderzijds ook in het verlengde zouden moeten liggen van theorieën die het beëindigen van een crimineel levenspatroon als uitgangspunt hebben. Het betreft hier voornamelijk leertheoretische en gedragsmatige theorieën, waarbij de klemtoon ligt op interpersoonlijke beïnvloeding, het verbeteren van vaardigheden en cognitieve veranderingen.¹²

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de nadruk op cognitieve distorties of denkfouten een belangrijke voorwaarde is voor het effectief functioneren van programma's. In dergelijke programma's tracht men de dader aan te leren om niet steeds impulsief te reageren, maar eerst na te denken en dan pas te handelen.

Een multimodale aanpak is ook erg cruciaal voor het slagen van een resocialisatieproces. Een programma is multimodaal wanneer het gericht is op de veelheid van criminogene behoeften en niet slechts op één enkele.¹³ Criminogene behoeften zijn behoeften die direct samenhangen met het delictgedrag. Men kan zich enkel richten op de dynamische – en dus beïnvloedbare – criminogene factoren, aangezien statische factoren zoals de delictgeschiedenis niet veranderlijk zijn. In een resocialisatieprogramma hanteert men dus best een holistisch mensbeeld,

waarin men de variabiliteit en variëteit van de problematiek van de pleger erkent.

Continuïteit van het programma door intensieve nazorg in de gemeenschap sluit hierop aan door in gedachte te houden dat de doelgroep van penitentiaire resocialisatieprogramma's – hoe lang de opsluiting ook duurt – op een dag terug op vrije voeten in de samenleving staat. Een naadloze overgang van binnen naar buiten is dus essentieel voor een geslaagde reïntegratie.

Programma-integriteit houdt verband met de opzet en uitvoering van het programma. De integriteit wordt gewaarborgd, wanneer alle onderdelen van het programma worden uitgevoerd zoals ze bedoeld zijn. Programma-integriteit komt dus tot stand door een onderlinge afstemming van doelen, middelen, methoden, medewerkers, enz.¹⁴

Een voorwaarde die hierop aansluit is het professionaliteitsbeginsel. De uitvoerders van het programma moeten in de eerste plaats een gepaste opleiding hebben genoten en de methodes in de vingers hebben. Daarnaast moet er ook voldoende ruimte zijn voor ondersteuning, supervisie en intervisie tijdens de implementatiefase. De medewerkers moeten ten slotte ook flexibel genoeg zijn om de noodzakelijke wijzigingen aan te brengen in de bestaande programma's.¹⁵

De laatste voorwaarde voor de effectiviteit van resocialisatieprogramma's is 'real life learning'. Hiermee wordt bedoeld dat men bij penitentiaire programma's – om een gunstige invloed te kunnen uitoefenen op het leven na de gevangenisstraf – de link met de samenleving niet uit het oog mag verliezen.¹⁶ De vertaling van de detentiesituatie naar het reële leven is voor ex-gedetineerden immers geen sinecure. Men dient dus vooral zorg te dragen voor de inhoudelijke relevantie van programma's voor de terugkeer naar de samenleving.

Bij de vergelijking tussen het Vlaamse en Nederlandse gevangeniswezen dient in de eerste plaats gekeken te worden naar de professionaliteit van zowel het bewakend en bewarend personeel, als van andere beroepsgroepen zoals psychologen, onderwijzers en maatschappelijk assistenten. Er is eerst en vooral een groot verschil tussen Vlaanderen en Nederland inzake de professionaliteit van het bewakend en bewarend personeel. Zowel de samenstelling als de opleiding verschillen fundamenteel van elkaar. In Nederland worden de 'bewaking' en 'bewaring' uitgeoefend door twee verschillende beroepsgroepen,

12 D. ANDREWS et al., 'Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis, *Criminology* 1990, 369-404.

13 A-M. SLOTBOOM en P. VAN DER LAAN, 'Wat werkt?', in D. HESSING, H. CROMBAG, H. MERCKELBACH en P. VAN KOPPEN (eds.), *Het Recht van Binnen. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2002, 968-971.

14 J. MCGUIRE (ed.), *What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from research and practice*, Chichester, John Wiley & Sons, 1995, 242 p.

15 J. BONTA, 'Recidivepreventie bij delinquenten. Een overzicht van de huidige kennis en een visie op de toekomst', *Justitiële Verkenningen* 2002, afl. 8, 20-35.

16 J. MCGUIRE (ed.), o.c., 242 p.

respectievelijk de complexbeveiliging en de penitentiair inrichtingswerkers (PIW'er). Het zijn voornamelijk de PIW'ers die als bewaarders persoonlijk contact hebben met gedetineerden. Zij dienen de doelgroep te bejegenen op een menswaardige manier, die de resocialisatie ten goede komt. Deze groep doolft eerst een degelijke opleiding, waarin evenveel aandacht wordt besteed aan veiligheid en beheersing als aan gedragswetenschappelijke kennis en vaardigheden. Daarnaast is bijscholing tijdens de loopbaan van de PIW'er een zeer belangrijke prioriteit. Deze 'training on the job' richt zich zowel op lichamelijke vaardigheden (zelfverdediging, gedetineerden fysiek onder controle houden...) als op sociaal-psychologische aspecten van de job¹⁷. De PIW'ers zijn dus voldoende bekwaam om ingezet te worden in resocialisatieprojecten, wat het professionaliteitsbeginsel ten goede komt. Dit kan helaas niet gezegd worden van de penitentiair beampten in Vlaanderen. In de eerste plaats worden de bewakende en bewarende taken uitgeoefend door dezelfde personen waardoor de nadruk vaak komt te liggen op controle en beheersing en minder op resocialisatie en persoonlijke ontwikkeling. Ten tweede wordt het Vlaamse personeel onvoldoende voorbereid op de job omwille van de zeer korte duur (3 weken) en eenzijdige benadering van de algemene opleiding. 'Training on the job' bestaat zelfs niet voor PB's. Wat de andere beroepscategorieën betreft, is het voornaamste verschil tussen Vlaanderen en Nederland erin gelegen dat in Nederland weinig of geen medewerkers van externe organisaties binnen de inrichtingen werken. Onderwijzers, psychologen, begeleiders voor arbeidstoeleiding en crea-consultanten zijn allen in dienst van de inrichting. In Vlaanderen behoren psychologen bijvoorbeeld wél – net zoals in Nederland – tot het vaste personeel van de gevangenis, maar worden onderwijs, arbeidstoeleiding en creatieve vorming verzorgd door externe organisaties uit de samenleving. In Nederland kan het gevangeniswezen dus controle houden op de professionaliteit van deze beroepsgroepen, terwijl men in Vlaanderen enkel kan vertrouwen op de inspanningen van externe organisaties terzake. Verdere implicaties voor dit onderscheid komen aan bod bij de bespreking van de continuïteit.

De aansluiting op criminologische theorieën en vooral de nadruk op cognitieve distorties is in Nederland de laatste jaren erg opgekomen. Zo wordt het ondermeer toegepast in het Schakelproject 'Binnen Beginnen' van de Nederlandse gevangenis te Sittard en Maastricht. Dit project is een resocialisatieprogramma waarin men de denkwijze van

gedetineerden via een cognitieve/gedragsgerichte training tracht te beïnvloeden. Concreet bevat de training componenten als 'ken jezelf', 'reageren in moeilijke situaties' en 'agressie onder controle houden'. Hoewel de training slechts vier dagen duurt, zijn de resultaten vaak spectaculair. Ook ETS of Enhanced Thinking Skills is een voorbeeld van een dergelijke cognitieve training. ETS is zeer laagdrempelig, maar – door de spreiding over enkele weken – minder intensief dan de vorige training. Ze wil gedetineerden vooral een aantal basisvaardigheden aanreiken, waarop later kan worden verder gebouwd. In het Vlaamse gevangeniswezen bestaan dergelijke cognitieve trainingen nog niet.

Hierop aansluitend mag niet uit het oog verloren worden dat het belangrijk is om interventies niet enkel te richten op één specifiek probleemgebied, zoals de cognities, maar om de ontwikkeling van de 'totale persoon' centraal te zetten. Aangezien delinquenten veelal uiteenlopende en complexe reïntegratieproblemen hebben, is het dus noodzakelijk dat ze een individueel traject kunnen doorlopen met diverse onderdelen (afgestemd op hun specifieke behoeften), waaronder arbeidstoeleiding, huisvesting, onderwijs, sociale vaardigheden, cognitieve training, enz. Mislukking in één van deze onderdelen kan immers een belangrijke rol spelen in de herhaling van het delictgedrag. Multimodaliteit wordt in beide landen echter nog te weinig toegepast. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de diverse afdelingen – zoals onderwijs, tewerkstelling, ontspanning, sport, enz. – onvoldoende willen of kunnen samenwerken. Multimodaliteit blijft dus vaak een theoretisch ideaal.

Ten slotte is ook continuïteit cruciaal voor het slagen van een resocialisatieprogramma. De concrete realisatie van dit principe is ondermeer mogelijk via een continuering van het contact met de begeleiders in de gevangenis. In het eerder vermelde Schakelproject bleek dat de continuïteit van de begeleiding zowel tijdens als na de detentieperiode cruciaal was voor het slagen van de reïntegratie.¹⁸ Enkel hierdoor kan er immers een professionele relatie ontstaan gebaseerd op wederzijds vertrouwen. Wanneer gedetineerden daarentegen telkens worden overgedragen van de ene naar de andere begeleider, is het moeilijk om een vertrouwensband op te bouwen. Ten tweede kan continuïteit ook vorm krijgen door een overdracht – liefst onmiddellijk na de invrijheidsstelling – van de ex-gedetineerde naar een specifieke dienst in de samenleving.¹⁹

17 Concrete voorbeelden hiervan zijn: onderhandelingstechnieken bij gijzelingen, hoe omgaan met psychisch gestoorde delinquenten, hoe werken met jongvolwassen in een detentiesituatie...

18 Reclasseringsmedewerkers doen zowel de interne als de externe begeleiding van hun cliënten, zodat de continuïteit van de begeleiding gegarandeerd kan worden.

19 Deze overdracht wordt idealiter reeds voorbereid tijdens de laatste fase van de detentie. In Nederland is een dergelijke overdracht makkelijker te realiseren, omdat men door de systematische toepassing van de 'Vervroegde Invrijheidsstelling' de datum van ontslag precies kan voorspellen. De VI in Nederland is immers een automatische invrijheidsstelling voor elke gedetineerde, mits enkele uitzonderingen, na 2/3 van de straf. In Vlaanderen is dit problematischer, aangezien men de ontslagdatum moeilijker kan voorspellen.

Afhankelijk van de dominante problematiek kan het hier gaan over een psychiatrische instelling, een opvangcentrum voor daklozen, een dienst voor werklozen, ambulante hulpverlening, enz. Samenwerking tussen ketenpartners in de strafrechtsbedeling is dus een belangrijke voorwaarde voor het slagen van de resocialisatie.²⁰

Zowel in Vlaanderen als Nederland is nog onvoldoende sprake van een integrale en detentioeverstijgende resocialisatie en nazorg. Geleidelijk aan ontstaan er wel netwerken in de samenleving waardoor de overgang van binnen naar buiten voor de gedetineerde soepeler kan verlopen. In de gevangenis van Maastricht (NL) tracht men bijvoorbeeld tijdens de detentieperiode reeds contact te leggen met de omliggende gemeenten, zodat er in de gevangenis al een begeleider aangesteld wordt die de gedetineerde na de vrijlating verder opvolgt. Ook de overdracht naar psychiatrische klinieken en afkickcentra verloopt er vrij goed. Dergelijke praktijken zijn echter zeer tijdrovend en arbeidsintensief, zodat het vaak slechts met mondjesmaat kan gebeuren. Het voordeel in Vlaanderen is dat men tijdens de detentieperiode reeds – al is het op beperkte schaal – beroep doet op diensten uit de samenleving, waaronder de centra voor basiseducatie, centra justitieel welzijnswerk en de VDAB. Dit kan de overgang naar buiten voor de ex-gedetineerde vereenvoudigen, aangezien hij reeds bekend is met de organisaties in de buitenwereld. In Nederland gebeurt dit veel minder, omdat de inrichtingen beschikken over eigen afdelingen voor onderwijs en Maatschappelijk Integratie waarin onderwijzers en begeleiders fulltime in dienst van de gevangenis werken. Enerzijds is dit een groot voordeel, omdat er op deze manier voldoende aanbod is aan onderwijs en arbeidstoeleiding voor alle gedetineerden binnen de inrichting. Anderzijds kan de stap naar buiten hierdoor enigszins bemoeilijkt worden, gezien dat gedetineerden wanneer ze 'buiten' zijn beroep moeten doen op organisaties waarmee ze vaak in onvoldoende mate vertrouwd zijn.

Besluit

Resocialisatieprogramma's moeten aan een aantal basisvoorwaarden voldoen om het gewenste effect te ressorteren op de persoonlijke ontwikkeling van ex-gedetineerden. Een aantal van deze basisvereisten werden geconfronteerd met de bestaande resocialisatiepraktijk in Vlaamse en Nederlandse gevangenissen. De belangrijkste knelpunten in beide landen houden enerzijds verband met de (politieke) overheid die resocialisatie niet altijd beschouwt als een prioritaire doelstelling van het gevangeniswezen, en anderzijds het gebrek aan multimodaliteit en continuïteit binnen de bestaande resocialisatieprogramma's. In Vlaanderen is er voornamelijk nood aan een verbeterde opleiding en bijscholing van het bewakend personeel om de professionaliteit te verhogen, en aan wetenschappelijke opvolging van de bestaande (pilot)projecten.

Tenslotte moet nog gewezen worden op een zeer fundamentele bedenking bij de bespreking van resocialisatieprogramma's in een penitentiaire context. Ondanks de waarde die dergelijke programma's kunnen hebben voor het leven van de delinquent, mag toch niet vergeten worden dat de gevangenisstraf een zeer ingrijpende en fundamentele gebeurtenis is, die – omwille van detentieschade en andere kwalijke gevolgen – slechts als 'ultimum remedium' mag worden gehanteerd. Om het met de woorden van Peter Nelissen te zeggen: *"De gevangenisstraf en het instituut gevangenis moeten zoveel mogelijk achterwege gelaten worden, maar zo lang het nog bestaat moeten we proberen te voorkomen dat gedetineerden erdoor nog verder buiten de samenleving worden gesteld. Want van dit laatste krijgt niet alleen de gedetineerde, maar ook de samenleving de rekening gepresenteerd."*²¹

20 A. MARIS, 'Reclassering en maatschappelijke reïntegratie', *Proces* 1993, 100-102.

21 P. NELISSEN, *Resocialisatie en Detentie*, 365.